

Стаття надійшла до редакції 28.02.2020

Перевірено на плагіат 01.03.2020 р.

унікальність – 93.29%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2020.16.129-142>

УДК 811.161.2'373.43: 82-17

**ОКАЗІОНАЛІЗМ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО
В УКРАЇНСЬКІЙ ГУМОРИСТИЧНІЙ І САТИРИЧНІЙ ПОЕЗІЇ
50–80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ (на матеріалі творчості Валентина Лагоди)**

Софія Зенонівна Феджора, sofiia.fedzhora@gmail.com

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті у світлі сучасної мовознавчої теорії розглянуто авторські неологізми, або okazionalizmi, як один із яскравих лексичних засобів творення комічного в поетичному доробку В. Лагоди. У текстах гумориста було виокремлено авторські неосемантизми та okazionalizmi, утворені морфологічними й неморфологічними способами на позначення осіб за родом діяльності, а також okazionalizmi власні імена з прозорою внутрішньою семантикою, іменники-композиції та okazionalizmi аббревіатури. З'ясовано їхню семантику, способи творення та функції в тексті, що дозволило виявити специфіку фрагментів колективної мовної картини світу радянської епохи, пов'язаних із тими реаліями, які зазнавали критики й засудження в тогочасному суспільстві. Акцент зроблено на історичних чинниках виникнення авторських неологізмів, зокрема на потребі висміювання ситуації та осіб, неприйнятних для радянського соціуму. Зумовленість авторського неологізму часом та умовами його виникнення призводить до того, що сучасні читачі часто не розуміють значень тих okazionalizmi, які викликали сміх ще півстоліття тому.

***Ключові слова:** okazionalizm, мовні засоби творення комічного, гумор, сатира, мовна картина світу радянської епохи, Валентин Лагода.*

**OCCASIONALISM AS A MEAN FOR CREATING COMIC EFFECT
IN UKRAINIAN HUMOROUS AND SATIRICAL POETRY OF THE
1950s–1980s (a Case Study of Valentyn Lagoda's Literary Works)**

Sofiia Z. Fedzhora, sofiia.fedzhora@gmail.com

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

From the perspective of modern linguistic theory, the paper deals with author's neologisms, or occasionalisms, as one of the vivid lexical means of creating comic effect in

© Феджора С. З. [Феджора С. З.], sofiia.fedzhora@gmail.com

Оказіоналізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Оказіоналізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов ХХ века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

Valentyn Lagoda's poetic works. Author's neosemantisms and occasionalisms were singled out in the humorist's texts. They are formed in morphological and non-morphological way and are aimed at designating people by the type of activity. Occasional proper names with transparent internal semantics, nouns-composites and occasional abbreviations are also in the focus of the study. The paper clarifies the semantics of these items, the way they were formed, their functions in the text what allowed to reveal a specific nature of the fragments of collective lingual model of the world in the Soviet epoch that was related to critical attitude and condemnation of the certain things in the society of that time. The emphasis is made on the historical factors which provoked the emergence of the author's neologisms, in particular ridiculization of some situations and some people which believed to be unacceptable for the Soviet society. Temporal and situational conditionality of the author's neologism leads to the fact that modern readers often do not understand the meanings of those occasionalisms which seemed so funny half a century ago.

Keywords: occasionalism, lingual means of creating comic effect, humour, satire, lingual model of the world in the Soviet epoch, Valentyn Lagoda.

ОККАЗИОНАЛИЗМ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ КОМИЧЕСКОГО В УКРАИНСКОЙ ЮМОРИСТИЧЕСКОЙ И САТИРИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ 50–80-Х ГОДОВ XX ВЕКА (на материале творчества Валентина Лагоды)

София Зеноновна Феджора, sofia.fedzhora@gmail.com

аспирант

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье в свете современной языковедческой теории рассмотрены авторские неологизмы, или окказионализмы, как один из ярких лексических средств создания комического в поэтическом творчестве В. Лагоды. В текстах юмориста были выделены авторские неосемантизмы и окказионализмы, образованные морфологическими и неморфологическими способами, обозначающие лиц по роду деятельности, а также окказиональные имена собственные с прозрачной внутренней семантикой, имена существительные-композиции и окказиональные аббревиатуры. Выяснена их семантика, способы образования и функции в тексте, что позволило выявить специфику фрагментов коллективной языковой картины мира советской эпохи, связанных с теми реалиями, которые подвергались критике и осуждению в обществе того времени. Акцент сделан на исторических факторах возникновения авторских неологизмов, в частности на необходимости высмеивания ситуаций и лиц, неприемлемых для советского социума. Обусловленность авторского неологизма временем и условиями его возникновения приводит к тому, что современные читатели часто не понимают значения тех окказионализмов, которые вызывали смех еще полвека назад.

© Fedzhora S. Z. [Fedzhora S. Z.], sofia.fedzhora@gmail.com

Occasionalism as a Mean for Creating Comic Effect in Ukrainian Humorous and Satirical Poetry of the 1950s–1980s (a Case Study of Valentyn Lagoda's Literary Works) [Okazionalizm jak zasib tvorennja komichnogo v ukrai'ns'kij gumorystychnij i satyrychnij poezii' 50–80-h rokiv XX stolittja (na materiali tvorchosti Valentyna Lagody)] (in Ukrainian)

Ключевые слова: *оказионализм, языковые средства создания комического, юмор, сатира, языковая картина мира советской эпохи, Валентин Лагода.*

Вступ. Автори гумористичних текстів часто послуговуються різними мовними засобами творення комічного аби не тільки розвеселити читача, а й спонукати його подивитися на себе збоку, впізнати друзів чи знайомих у зображуваних героях і ситуаціях, тим самим присоромити тих, хто так «прославився», і змусити їх виправитися.

З-поміж усіх мовних рівнів саме лексичний вирізняється найбільшою гнучкістю та здатністю адаптуватися до швидких змін у житті суспільства. Особливу увагу лінгвістів привертають авторські неологізми, або okazjiоналізми, витворені письменником у конкретний час у межах певного соціального контексту для змалювання певного епізоду чи героя в ситуації, наближеній до реального життя. Як зазначає М. Попова, «поява okazjiоналізмів свідчить не лише про розвиток мови, а й про зміну світогляду та способів відображення дійсності» [Попова 2015, с. 56]. Цей мовний засіб унікальний тим, що побутує й повністю реалізує свій комічний потенціал саме в контексті, часто залишаючись непрочитаним поза ним.

Окаuzioniалізми, засвідчені в гумористичних та сатиричних поетичних текстах, уже були об'єктом лінгвістичного аналізу: роль цих засобів у творенні комічного досліджували Г. Бикова (у текстах В. Самійленка), Т. Бутильська (у творчості В. Сичова), В. Максимчук (у гумористичних текстах сучасних поетів Рівненщини), П. Плющ (у поемі «Енеїда» І. Котляревського), О. Шумейко (у текстах другої половини ХХ ст.) тощо.

Об'єктом пропонованого дослідження є гумористичні й сатиричні поезії Валентина Лагоди, які увійшли до збірок, виданих у 1950–80-х роках ХХ століття в радянській Україні; ці тексти та засоби творення комічного в них іще не були розглянуті в лінгвістичному аспекті, що й становить **наукову новизну дослідження**.

Предметом нашої розвідки є авторські новотвори, або okazjiоналізми, у творчому доробку Валентина Лагоди, зокрема їхня семантика, способи творення та роль у вираженні комічного.

Розвиваючи теорію неології, до питання про особливості новотворів, зокрема okazjiоналізмів, а також про їхнє місце в термінологічній системі мовознавства у своїх працях зверталися Г. Вокальчук, С. Єрмоленко,

© Феджора С. З. [Феджора С. З.], sofiia.fedzhora@gmail.com

Окаuzioniалізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Окаuzioniалізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов ХХ века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

О. Жижома, О. Земська, Є. Карпіловська, Ж. Колоїз, О. Лопатін, Д. Мазурик, О. Мацько, М. Попова, О. Стишов, Л. Струганець, О. Турчак, Н. Фельдман, О. Ханпіра та ін.

Як зазначає О. Турчак, традиційно в лінгвістиці виокремлюють три типи новотворів: неологізми, okazionalizmi й потенційні слова [Турчак, 2013, с. 300].

За визначенням О. Тараненка, неологізм – слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку (загальнономовні неологізми) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, неологізми) [УМ 2007, с. 426–427].

Л. Пустовіт і Н. Клименко трактують okazionalizm як незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло [УМ, 2007, с. 451–452]. Істотною ознакою okazionalizmів є те, що вони зберігають свою новизну незалежно від реального часу їх утворення [УМ, 2007, с. 452].

О. Ликов характеризує okazionalizm як «мовленнєву експресивну одиницю, що має властивості невідтворюваності, ненормативності, номінативної факультативності й словотвірної похідності» [Ликов, 1976, с. 36].

В. Лопатін під okazionalizмами розуміє одночасно й потенційні слова (ті слова, яких, за визначенням Г. Винокура, «фактично немає, але які могли б бути, якби того захотіла історична випадковість» [Винокур, 1943, с. 15]), й індивідуально-авторські новотвори, зазначаючи, що «і ті, й інші створюються самим автором в усному або письмовому мовленні для потреб певного контексту <...> і не входять у словниковий склад мови» [Лопатін, 1973, с. 71].

Відомо, що за способом творення виокремлюють такі різновиди новотворів: «1) семантичні новотвори, в основі яких лежить переосмислення канонічних слів, уживання їх із новим значенням; 2) словотворчі, які постали в результаті морфологічних способів творення слів; 3) лексико-синтаксичні, які утворені стягненням в одне слово двох або більше лексем» [Шумейко, 2011, с. 180].

Мета статті – виявити okazionalizmi в гумористичній і сатиричній поезії Валентина Лагоди, з'ясувати їхню семантику, способи творення та функції як засобу вираження комічного в контексті мовної картини світу людини радянської епохи.

© Fedzhora S. Z. [Fedzhora S. Z.], sofia.fedzhora@gmail.com

Occasionalism as a Mean for Creating Comic Effect in Ukrainian Humorous and Satirical Poetry of the 1950s–1980s (a Case Study of Valentyn Lagoda's Literary Works) [Okazionalizm jak zasib tvorennya komichnogo v ukrai'ns'kij gumorystychnij i satyrychnij poezii' 50–80-h rokiv XX stolittja (na materialii tvorchosti Valentyna Lagody)] (in Ukrainian)

Вивчення авторських новотворів набуває особливої **актуальності**, оскільки вони, виникаючи в певний історичний проміжок часу як результат творчої діяльності особи, здатні фіксувати ті зміни, що відбуваються в соціумі або свідомості окремих індивідуумів. Як зазначає Г. Вокальчук, «авторські новотвори нерідко містять національно-культурний компонент мовної семантики і репрезентують не лише індивідуальне світосприйняття письменника, але й характерні ознаки національного менталітету» [Вокальчук, 2010, с. 30].

Виклад основного матеріалу дослідження. Валентин Лагода (1913–1991) жив і творив у радянську епоху розбудови соціалізму, коли комуністичні ідеологи закликали працювати заради світлого майбутнього, де вже не буде лежнів і лицемірів, грабіжників і шахраїв. Та час минав, а ворожі ідеалізованому соціалізму люди – дармоїди, нероби й спекулянти – залишалися. Зброєю в боротьбі з ними нерідко ставало гостре слово. В. Лагода також боровся словом, однак не тільки лірично-гумористичним, яке б викликало доброзичливу усмішку, а ще й викривально-сатиричним, спрямованим на висміювання вад «героїв» радянського суспільства: підлабузників, кар’єристів, пустомель, здириків та ін. Недарма ж кажуть, що сміх – справа серйозна [Лагода, 1983, с. 14]. Приперчене слово В. Лагоди було «не заради дешевенького сміху», щоб «посмішити читача, якоюсь «хохмочкою» полоскотати», це був справді «вагомий, серйозний, справжній гумор», бо, як пише П. Сліпчук у передмові до збірки «Кому чолом – кого помелом», автор «ніколи не орієнтується на примітивні смаки, не збивається на плоскі анекдоти, переспіви їх, а шукає серйозних, важливих тем і розробляє їх серйозно. І в цьому глибока суть його творчості» [Лагода, 1973, с. 9].

Авторські новотвори, засвідчені в гумористичних і сатиричних поетичних текстах В. Лагоди, можна поділити на дві основних групи: 1) семантичні неологізми, або неосемантизми; 2) окаянізми, утворені морфологічними та неморфологічними способами.

Гумористи часом вкладають інший зміст у загальновідоме слово, переосмислюючи його і змушуючи читача подивитися іншими очима на його внутрішню форму. Завдяки прийому зіставлення загальноживаного слова у відомому всім значенні із семантичним неологізмом, який має таку саму форму, виникає накладання значень, що є комічним для тих, хто знає контекст розповіді.

© Феджора С. З. [Феджора С. З.], sofiia.fedzhora@gmail.com

Окаянізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років XX століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Окаянізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов XX века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

Наприклад, В. Лагода використовує цей прийом у своїй поезії «Деруни і розтягаї»: «Так шкода, що в нас немає / у меню в ідальні / **дерунів і розтягаїв**, – / *страви ж / ідеальні!* / *Та зате ще вистачає / (збереглися кляті!) / **Дерунів і Розтягаїв** / не в меню, / а в штаті» [Лагода 1966, с. 20]. Одинадцятитомний «Словник української мови» фіксує *дерун*¹ із позначкою *розмовне* у двох значеннях: “1. Те саме, що здирник. 2. Той, хто забирає з гнізда яйця або пташенят диких птахів” [СУМ, т. 2, с. 254] і *дерун*² як однину до *деруни* “оладки з тертої картоплі” [СУМ, т. 2, с. 254]. В. Лагода обіграє ці омофони написанням *деруни* і *Деруни*, підкреслюючи, що *Деруни* «...збереглися...не в меню, а в штаті». За цим зразком автор творить і оригінальну пару омофонів *розтягаї* – *Розтягаї*, вкладаючи в другий її член новий зміст, тобто утворюючи авторський семантичний неологізм. Загальноновживана лексема *розтягаї* має значення “пиріжок з отвором зверху, в який видно начинку (переважно рибну)” [СУМ, т. 8, с. 836]. Звичайному мовцеві відоме дієслово *розтягати*, одним із значень якого є “розносити, розбирати що-небудь одне за одним або частинами, у кілька прийомів, у різні місця” [СУМ, т. 8, с. 836]. На тлі вживання пари омофонів *дерун* – *Дерун* читач легко проводить паралель *розтягаї* – *Розтягаї*, де остання форма переосмислюється як назва особи, яка «розтягає», тобто виносить щось (натяк на державне майно) із приміщення, де вона працює.*

В іншій гуморесці «До лампочки» В. Лагода витворює нове переносне значення слова *електрик* – “байдужа до виконання своїх посадових обов’язків людина” – шляхом обігрування загальноновживаного значення назви особи за родом діяльності та поширеного фразеологізму: «*Як комусь на щось начхати, / Відмахнеться він пихато: / – Це мені – до лампочки!*» [Лагода, 1982, с. 18]. Автор іронічно описує різні епізоди із життя своїх сучасників: це продавці, які, розмовляючи між собою, зовсім не звертають уваги на клієнтів: «– *Покупець? До лампочки!*»; кербуд (керівник будівництва), який постійно зайнятий і тому відповідає: «– *Дах тече? До лампочки!*»; чоловік, який, маючи дружину, залицяється до іншої та зовсім не зважає на громадський осуд: «*Ну а думка колективу? / – Наплювать! До лампочки!*»; різні діячі, які виконуватимуть свої посадові функції, якщо отримають «на лапу», а без цього – «*Рік ждете? До лампочки!*»; якийсь студент, що займається компіляцією та плагіатом заради наукового ступеня, а як стане кандидатом – «*Все тоді до лампочки!*»; гульвіса, що «*п’є-гуля всю ніч*» та «*в ус і не дує: / Працювать? До лампочки!*». Ось таких

громадян В. Лагода іронічно називає «електриками»: «Ох, *«електрики» байдужі, <...> Час узять вас в рамочки, <...> Бо стурбовані ми вами, / Нам ви – не «до лампочки!»*» [Лагода, 1982, с. 18–19]

У «Словнику фразеологізмів української мови» знаходимо вислів *до лампочки* з позначкою *фамільярне* у значенні “щось для когось не потрібне або не має значення; байдуже комусь до кого-, чого-небудь” [СФУМ, с. 328]. Використовуючи цей фразеологізм для зображення неприйнятної поведінки й стилю життя своїх сучасників, передусім їхнього байдужого ставлення до виконання службових обов’язків, автор засуджує дії так званих «електриків» і намагається апелювати до їхньої совісті, оскільки ті йому «не «до лампочки!»», тобто небайдужі. Отже, на основі суміжності понять «електрик» і «лампа» автор на тлі загальноновживаного значення “фахівець з електротехніки; електротехнік” [СУМ, т. 2, с. 467] утворює семантичний неологізм *електрик* у значенні “людина, якій усе до лампочки, тобто байдуже”, яке розкривається тільки в контексті.

Засобом творення комічного в гуморесці «Дружина-«консерватор» є зіставлення загальноприйнятого значення слова *консерватор* і авторського неосемантизму. У розмові один із друзів каже: «*Консерватор* жінка в мене!», на що другий здивовано запитує: «*Консерватор? Дуже дивно! / А казали – прогресивна...*». Тобто спершу це слово мовець сприймає в первинному, звичному для радянської людини значенні “1. Той, хто має консервативні погляди, переконання; ворог прогресу” [СУМ, т. 4, с. 263], про що свідчить наявність антонімічної париконсервативний – прогресивний. Навіть не помітивши здивування товариша, співрозмовник підтверджує «прогресивність» дружини-консерватора словами: «*Так! Це правда. Жінка вдала – / Вже от законсервувала / Абрикосів, вишень, шпанок / До трьохсот літрових банок!*» [Лагода 1983, с. 159]. І аж тільки тепер виявляється, що семантичний неологізм *консерватор* походить від дієслова *консервувати* – “1. Перетворювати на консерви (у 1 знач.)” [СУМ, т. 4, с. 264] та позначає особу, яка консервує продукти (овочі або фрукти).

Комічного ефекту В. Лагода часто досягає і завдяки **авторському словотворенню**. Поет творить такі okazіоналізми: назви осіб за специфікою їхньої діяльності; власні імена з прозорою внутрішньою формою; іменники-композиції; okazіональні абрєвіатури.

До першої підгрупи належать okazіональні іменники, що називають **особу**

© Феджора С. З. [Феджора С. З., sofiia.fedzhora@gmail.com

Оказіоналізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Оказіоналізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов ХХ века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

за родом діяльності. Вони утворені афіксальним способом від відомих твірних основ: *тріскун* [Лагода, 1967, с. 43] позначає людину, яка багато й беззмістовно говорить, здебільшого для створення зовнішнього ефекту, а не для діла; її мовлення нагадує тріскотню, тобто «безперервний або тривалий тріск» [СУМ, т. 10, с. 276]; *тостовик* [Лагода, 1988, с. 44–45] у контексті гуморески набуває подвійного значення: 1) особа, яка під час застільного свята бере слово виголошувати тост, однак робить це дуже довго та «кучеряво», щоб похизуватися; 2) людина, яка багато обіцяє на словах, однак справою нічого не підтверджує; *трулюлюха*, утворена від вигуку *трулю-лю* [Лагода, 1980, с. 107] із додаванням суфікса *-ух-* на позначення особи жіночої статі [Полюга, 2001, с. 377] (за аналогією до *говоруха*, *цебетуха*). У контексті цей оказіоналізм набуває негативної семантики і позначає молоду дівчину/жінку привабливої зовнішності та легкої поведінки, що залицяється до представників протилежної статі виявляючи з корисливою метою.

Другу підгрупу становлять оказіоналізми – **власні імена з прозорою внутрішньою формою:** *Сачкун*, *Заковичка*, *Півлітряк*, *Зашерстюк*, *Хатаскрай*.

Так, прізвище героя гуморески «Пилип Сачкун» [Лагода, 1988, с. 30–32] утворено від основи розмовного *сачкувати* (в 11-томному «Словнику української мови» ця лексема не засвідчена), тобто “ухилитися від виконання певних зобов’язань”, шляхом додаванням суфікса *-ун-* на позначення особи чоловічої статі з характерними ознаками [Полюга, 2001, с. 388].

Яскравий персонаж *Заковичка* з’являється в гуморесці «Дивні звички Матвія Заковички» [Лагода, 1983, с. 110–113], це прізвище утворено від іменника *заковика* – “розм. Перешкода, перепона у чому-небудь; трудність” [СУМ, т. 3, с. 152] шляхом додаванням зменшено-пестливого суфікса *-к-*, що виражає зневажливе оцінне ставлення автора до героя. Допомогає довершити негативний образ римоване слово «звичка». Як бачимо, такого *Заковичку*, який постійно змінює звички, а також «*пवादки, / І зачіски, й краватки, / І слідує в усьому / Начальнику новому*» [Лагода, 1983, с. 113], В. Лагода викривально висміює: «*Якби скавчати звичка / Ввійшла у зава в моду, – / Скавчав би й Заковичка / Начальству на догоду!*» [Лагода, 1983, с. 113]. Автор порівнює поведінку підлабузника з тваринною, такою, що негідна людини.

Власне ім’я *Півлітряк* мотивоване лексемою *півлітра* із додаванням

суфікса *-як-*, який називає особу за “якоюсь ознакою, виражає суб’єктивну оцінку” [Полюга, 2001, с. 376]. Проаналізувавши внутрішню форму імені та прочитавши гумореску, бачимо, що *Півлітряк* – це посадовець, який давненько «затесався в РЖУ» і на всі проблеми та питання («У будинку нашім дах / Протікає – просто жах!..» або «Нам би кран! – / Побивається жилець») має відповідь одну: «Справа це не хитра – / З вас лише *півлітра*...» [Лагода, 1963, с. 104–106].

Комізм посилюється невідповідністю власного імені й тієї посади, яку обіймає особа, або обов’язками, покладеними на неї. Наприклад, критик, який має об’єктивно оцінювати якість виконаної роботи, має прізвисько *Зашерстюк*, мотивоване сполукою за *шерстю*, що означає робити щось не всупереч, а, навпаки, на угоду комусь або чомусь. З контексту дізнаємося, що це особа, яка пише дуже розлогі, похвальні рецензії посереднім авторам, тим самим підриваючи цінність справжнього мистецтва слова: «Шкідливі не тільки критичні друки – / Не менш небезпечні і *Зашерстюки*» [Лагода, 1967, с. 151].

Іронічне прізвисько має ще один герой гуморески В. Лагоди – товариш *Хатаскрай*. Оказіоналізм утворений на основі словосполучення *хата скраю* лексико-синтаксичним способом з усіченням. Власне ім’я набуває виразної конотації завдяки відомому прислів’ю: «Моя хата скраю – нічого не знаю». Отже, В. Лагода, зображуючи товариша Хатаскрая, який, замість того, щоб усім допомагати та бути рушієм реформ і змін, тільки те й робить, що «всміхається, лукавить», «балансувати здавна звик», «чатує спокій свій», «лиш тліє та димить», «гальмує поступ наш» і чекає «від перемін лиш більше благ» [Лагода, 1988, с. 33–35], засуджує його дії та спонукає сучасників у жодному разі не миритися з такими товаришами Хатаскраями, які дбають лише про власний добробут [Лагода, 1988, с. 33–35].

Третю підгрупу оказіоналізмів становлять **іменники-композити**, утворені осново- та словоскладанням за продуктивною словотвірною моделлю із заміною одного компонента.

Так, складанням основ словосполучення *гроші лупити* утворено композит *грошолуп*. *Лупити* в цьому випадку має значення “брати, встановлювати непомірно велику плату, ціну” [СУМ, т. 4, с. 556]. З контексту дізнаємося, що так названо особу, яка скуповує книги за однією ціною, а потім перепродує: «Не книголюб він – *грошолуп*. <...> Сам за карбованець придба, / А з-під поли – / Троячку лупить!» [Лагода 1988, с. 59]. За такою ж словотвірною моделлю

© Феджора С. З. [Феджора С. З., sofiia.fedzhora@gmail.com

Оказіоналізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Оказіоналізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов ХХ века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

створено й оказіоналізм *оркестролюб* (подібно до *книголюб*, *життєлюб* та ін.), що позначає особу, яка *оркестри любить* й особливо музику у виконанні оркестру: «*Голова-оркестролюб / У пориві за оркестром / Позабув, на гріх, про клуб*» [Лагода, 1958, с. 19].

Оказіоналізми *баянодні* [Лагода 1955, с. 44] та *людиноодиниця* [Лагода, 1968, с. 58] утворено за зразком загальноновживаних у другій половині ХХ століття радянізмів: *трудодень* як “одиниця обліку праці в колгоспах, що визначає частку кожного члена в прибутках артілі” [СУМ, т. 10, с. 296], *людино-година* у значенні “одиниця обліку робочого часу, яка є годиною фактичної праці людини” [СУМ, т. 4, с. 568], а також *людино-день* у значенні “одиниця обліку робочого часу, що враховує вихід робітника на роботу і його участь у виробництві протягом дня, незалежно від кількості фактично відпрацьованих годин” [СУМ, т. 4, с. 568].

Іронічне ставлення автора до зображуваних ситуацій цілком прочитується в рядках, які ілюструють беззмістовність деяких тогочасних звітів: «*Перевірка виконання? / О! Він винайти зумів / Статистичну павутину, / Що засмоктує людину, / <...> Скільки в вас... баяноднів? / Скільки в лютому пісень / Проснівали ви за день: / У числівнику – мажорних, / У знаменнику – мінорних, / У процентах сума – вплив, / Потім – мінус самоплив...»* [Лагода, 1955, с. 44–45]. Оказіоналізм *людиноодиниця* якраз і є тією «одиницею», чий робочий час вимірюється в годинах або днях: «*(Буде оздоровленою – в звітах – / Ще одна людиноодиниця!)*» [Лагода, 1968, с. 58]. Цікаво, що поза контекстом радянських реалій ці авторські новотвори пересічний носій сучасної української мови навряд чи прочитуватиме як комічні, оскільки лексеми, за зразком яких вони утворені, вийшли з ужитку, не є зрозумілими для молодого покоління, що свідчить про історичну зумовленість творення і сприйняття комічного.

Цікавим авторським новотвором є *Парнасодром*, витворений за аналогією до відомих слів *автодром* (“спеціально обладнана ділянка для випробування автомобілів, а також для автомобільних змагань” [СУМ, т. 1, с. 11]), *велодром* (“спортивна споруда у вигляді майданчика із спеціальними похилими доріжками для велосипедних змагань” [СУМ, т. 1, с. 323]) чи *мотодром* (“місце, пристосоване для випробування мотоцикла та для спортивних змагань на мотоциклах” [СУМ, т. 4, с. 812]). Отже, *Парнасодром* (Парнас – “*перен.* Світ поезії, поезія або поетична творчість певного

спрямування, певної країни і т. ін.” [СУМ, т. 6, с. 71]) можна тлумачити як місце, де «змагаються» найкращі митці з найкращих.

Відомо, що в радянські часи існувала мода на абрєвіатури. Та з часом таке надмірне захоплення складноскороченими словами призводило до появи смішних випадків, коли назву було важко прочитати чи йузагалі неможливо дешифрувати. Звісно, це стало благодатним матеріалом для творців гумору й сатири.

Абсолютно оригінальним явищем є витворення В. Лагодою власних **оказіональних абрєвіатур** як пародійної відповіді на вже наявні, які складно прочитати або ж зовсім неможливо зрозуміти. Так, у гуморесці «Покруч (Факт)» герой натрапляє на вивіску з назвою, у якій аж 35 літер: **«УКРГОЛОВВЕРСТАІНСТРУМЕНТПОСТАЧЗБУТ»**. Ця абрєвіатура складається із шести коренів: *укр* – “український”, *голов* – “головний”, *верстат* – “верстат”, *інструмент* – “інструмент”, *постач* – “постачання”, *збут* – “продаж готової продукції або сировини”. Це назва організації, яка керувала постачанням і збутом верстатів та інструментів в Україні.

Натрапивши на такий «шедевр», що, можливо, комусь і тішить слух, однак є зовсім непридатним для адекватного сприйняття, автор конструює комічний новотвір: **«здоровглузду нестач мудриголов витвір»** [Лагода, 1966, с. 42–43], підкреслюючи абсурдність зловживання словотвірним потенціалом української мови. Авторська абрєвіатура також складається із шести коренів: *здоров*, *глузду*, *нестач*, *мудри*, *голов*, *витвір*, що позначає “витвір мудрої голови, якій не вистачає здорового глузду”.

Яскравим прикладом абсурдно зашифрованих абрєвіатур є гумореска «Закодований діагноз», у якій натрапляємо на: *і*, *ВШ*, *ЧЗШ*, значення яких, а разом із тим і прихований комізм, неможливо зрозуміти поза контекстом. Виявляється, що молодий практикант запитує в лікаря: **«Що то за літери великі / Замість діагнозів стоять»**, на що отримує відповідь: **«Це наша спроба / Звільнити хворих від напруги: / На всіх історіях хвороби / Зашифрували ми недуги»** [Лагода 1988, с. 59], тож таємний діагноз «*і*» означає інфаркт, а «*ВШ*» – виразку шлунку. А ось останній виявився зовсім неочікуваним: **«А «ЧЗШ» – це Чорт Зна Що!»** [Лагода 1988, с. 59]. У такий спосіб автор відкрито висміює не тільки незрозумілі діагнози, але й часто неосвіченість самих лікарів, які намагаються приховати свою непрофесійність.

Висновки. Авторські неосемантизми та оказіоналізми, утворені

© Феджора С. З. [Феджора С. З., sofiia.fedzhora@gmail.com

Оказіоналізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Оказіоналізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов ХХ века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

морфологічними й неморфологічними способами, є яскравим засобом вираження комічного в гумористичних і сатиричних текстах Валентина Лагоди. Такі новотвори виконують у тексті також стилістичну й експресивну функції, не тільки беруть участь у творенні художнього образу, а й виражають оцінку автора; водночас вони допомагають відтворити важливі фрагменти мовної картини світу радянської людини, адже більшість із таких лексичних одиниць на сьогодні поза контекстом залишаються непрочитаними, особливо семантичні оказіоналізми та абрєвіатури, які сприймалися як комічні не тільки завдяки оригінальному змісту й формі, а й через те, що ці новотвори набували відповідних конотацій, викликали певні асоціації, зумовлені радянськими реаліями, в українців у другій половині ХХ століття.

Література:

1. Вокальчук, Г. «Неологічні експерименти Ліни Костенко на тлі словотворчості шістдесятників.» *Культура слова* 73 (2010): 30–35.
2. Лопатин, В. В. *Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования* (Москва, Наука, 1973), 152.
3. Лыков, А. Г. *Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)* (Москва, Высшая школа, 1976), 120.
4. Попова, М. В. «Оказіоналізми як стилістична домінанта творчості Ірени Карпи (на матеріалі роману «Фрейд би плакав»).» *Змієвське краєведіння* 4 (2015): 56–67.
5. Турчак, О. М. «Поняття "оказіоналізм" у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця ХХ століття.» *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля* 2 (6) (2013): 299–305.
6. Шумейко, О. А. «Оказіоналізми як мовні засоби творення комічного в українській поезії II пол. ХХ ст.» *Вісник Дніпропетровського університету* 19. Серія: *Мовознавство* 17 (3) (2011): 179–184.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Лагода, В. *Що посієш, те й пожнеш* (Київ, Радянський письменник, 1955), 108.
8. Лагода, В. *Мокрим рядном* (Київ, Радянська Україна, 1968), 64.
9. Лагода, В. *Бурхливий плин: лірика, гумор, сатира* (Київ, Радянський письменник, 1963), 184.
10. Лагода, В. *К. Деруни і розтягаї: поезії* (Київ, Радянська Україна, 1966), 64.
11. Лагода, В. *Віддамо належне: Сатира та гумор* (Київ, Дніпро, 1967), 208.
12. Лагода, В. *Гаряча завивка: Сатира та гумор* (Київ, Радянський письменник, 1968), 96.
13. Лагода, В. *Кому чолом – кого помелом: Сатира, гумор, лірика, пісні* (Київ, Дніпро, 1973), 292.

© Fedzhora S. Z. [Fedzhora S. Z.], sofia.fedzhora@gmail.com

Occasionalism as a Mean for Creating Comic Effect in Ukrainian Humorous and Satirical Poetry of the 1950s–1980s (a Case Study of Valentyn Lagoda's Literary Works) [Okazionalizm jak zasib tvorennya komichnogo v ukrai'ns'kij gumorystychnij i satyrychnij poezii' 50–80-h rokiv XX stolittja (na materiali tvorchosti Valentyna Lagody)] (in Ukrainian)

14. Лагода, В. *Що правда, то правда. Вибране. Гумор, сатира, лірика* (Київ, Дніпро, 1980), 255.
15. Лагода, В. *Вимушена посадка: Сатира, гумор, лірика* (Київ, Радянський письменник, 1982), 127.
16. Лагода, В. К. *Гумор, сатир, лірика* (Київ, Дніпро, 1983), 295.
17. Лагода, В. *Фатальна необачність* (Київ, Радянська Україна, 1988), 64.
18. Полога, Л. М. *Словник українських морфем* (Львів, Світ, 2001), 448.
19. *Словник української мови: в 11 томах* (Київ, Наукова думка), Т. 1 (1970), 799; Т. 2 (1971), 550; Т. 3 (1972), 744; Т. 4 (1973), 840; Т. 6 (1975), 832; Т. 8 (1977), 927; Т. 9 (1978), 916; Т. 10 (1979), 658; Т. 11 (1980), 699.
20. *Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В. М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В. О. Винник (Київ, Наукова думка, 2003), 786, [1].
21. «Українська мова». *Енциклопедія*, 3-є вид. зі змінами і доповнене, редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та інші (Київ, Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007), 856.

Умовні скорочення лексикографічних та енциклопедичних джерел:

- СУМ – *Словник української мови: в 11 томах* (Київ, Наукова думка), Т. 1 (1970), 799; Т. 2 (1971), 550; Т. 3 (1972), 744; Т. 4 (1973), 840; Т. 6 (1975), 832; Т. 8 (1977), 927; Т. 9 (1978), 916; Т. 10 (1979), 658; Т. 11 (1980), 699.
- СФУМ – *Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В. М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В. О. Винник (Київ, Наукова думка, 2003), 786, [1].
- УМ – «Українська мова». *Енциклопедія*, 3-є вид. зі змінами і доповнене, редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та інші (Київ, Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007), 856.

References:

- Vokal'chuk, G. «Neologichni eksperymenty Liny Kostenko na tli slovotvorchosti shistdesjatykyiv [= Lina Kostenko's neological experiments against the background of the Sixtiers' word coinage].» *Kul'tura slova* 73(2010): 30–35 (In Ukr.).
- Lopatin, V. V. *Rozhdenie slova. Neologizmy i okkazional'nye obrazovanija* [= *The birth of a word. Neologisms and occasional formations*]. (Moskwa, Nauka, 1973), 152 (In Russ.).
- Lykov, A. G. *Sovremennaja russkaja leksikologija (russkoe okkazional'noe slovo)* [*Modern Russian lexicology (Russian occasional word)*]. (Moskwa, Vysshaja shkola, 1976), 120 (In Russ.).
- Popova, M. V. «Okkazionalizmi jak stilistichna dominanta tvorchosti Ireni Karpi (na materialy romanu «Frojdi bi plakav») [= Occasionalisms as a stylistic dominant of Irena Karpa's oeuvre (a case study of a novel "Freud would cry")].» *Zmievskoe kraevedenie* 4 (2015): 56–67 (In Ukr.).
- Turchak, O. M. «Ponjattja "okkazionalizm" u movoznavchij literaturi ta jogo movlenneva realizacija v ukraїns'kih periodichnih vidannjah kincja XX stolittja [= The notion of the

© Феджора С. З. [Феджора С. З., sofiia.fedzhora@gmail.com

Окказіоналізм як засіб творення комічного в українській гумористичній і сатиричній поезії 50–80-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Валентина Лагоди) [Окказіоналізм как средство создания комического в украинской юмористической и сатирической поэзии 50–80-х годов ХХ века (на материале творчества Валентина Лагоды)] (Українською / На укр. яз.)

occasionalism in the linguistic literature and its verbal realization in Ukrainian periodical issues in the end of the XXth century.]» *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu imeni Al'freda Nobela* 2 (6) (2013): 299–305 (In Ukr.).

6. Shumejko, O. A. «Okazionalizmi jak movni zasobi tvorennja komichnogo v ukrains'kij poezii II pol. XX st. [= Occasionalisms as language means of creating comic in Ukrainian poetry of the second half of the XXth century.]» *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu* 19. Serija: Movoznavstvo17 (3) (2011): 179–184 (In Ukr.).

7. Lagoda, V. *Shho posijesh, te j pozhnesh* [= *You reap as you sow*]. (Kyiv, Radjans'kij pys'mennyk, 1955), 108 (In Ukr.).

8. Lagoda, V. *Mokrym rjadnom* [= *With a moist duster*]. (Kyiv, Radjans'ka Ukrai'na, 1968), 64 (In Ukr.).

9. Lagoda, V. *Burhlyvyj plyn: liryka, gumor, satyra* [= *The rapid flow: lyrics, humour and satire*]. (Kyiv, Radjans'kij pys'mennyk, 1963), 184 (In Ukr.).

10. Lagoda, V. K. *Deruny i roztojgai' : poezii'* [= *Potato pancakes and open pies: poetry*]. (Kyiv, Radjans'ka Ukrai'na, 1966), 64 (In Ukr.).

11. Lagoda, V. *Viddamo nalezhne: Satyra ta gumor* [= *Give a credit: satire and humour*]. (Kyiv, Dnipro, 1967), 208 (In Ukr.).

12. Lagoda, V. *Garjacha zavvyka: Satyra ta gumor* [= *Hot perming: satire and humour*]. (Kyiv, Radjans'kij pys'mennyk, 1968), 96 (In Ukr.).

13. Lagoda, V. *Komu cholom – kogo pomelom: Satyra, gumor, liryka, pisni* [= *To whom the forehead, to whom to grind. Satire, humour, lyrics and songs*]. (Kyiv, Dnipro, 1973), 292 (In Ukr.).

14. Lagoda, V. *Shho pravda, to pravda. Vybrane. Gumor, satyra, liryka* [= *What's right is right. Selected oeuvres. Humour, satire, lyrics*]. (Kyiv, Dnipro, 1980), 255 (In Ukr.).

15. Lagoda, V. *Vymushena posadka: Satyra, gumor, liryka* [= *Forced landing: Satire, humour, lyrics*]. (Kyiv, Radjans'kij pys'mennyk, 1982), 127 (In Ukr.).

16. Lagoda, V. K. *Gumor, satyr, liryka* [= *Humour, satire, lyrics*]. (Kyiv, Dnipro, 1983), 295 (In Ukr.).

17. Lagoda, V. *Fatal'na neobachnist'* [= *Fatal impudence*]. (Kyiv, Radjans'ka Ukrai'na, 1988), 64 (In Ukr.).

18. Poljuga, L. M. *Slovyk ukrai'ns'kyh morfem* [= *The dictionary of Ukrainian morphemes*]. (L'viv, Svit, 2001), 448 (In Ukr.).

19. *Slovyk ukrai'ns'koi' movy: v 11 tomah* [= *The dictionary of the Ukrainian language in 11 vol.*]. (Kyiv, Naukova dumka), Vol. 1 (1970), 799; Vol. 2 (1971), 550; Vol. 3 (1972), 744; Vol. 4 (1973), 840; Vol. 6 (1975), 832; Vol. 8 (1977), 927; Vol. 9 (1978), 916; Vol. 10 (1979), 658; Vol. 11 (1980), 699 (In Ukr.).

20. *Slovyk frazeologizmiv ukrai'ns'koi' movy* [= *The phraseological dictionary of the Ukrainian language*], uklad. V. M. Bilonozhenko ta in.; vidp. red. V. O. Vynnyk (Kyiv, Naukova dumka, 2003), 786, [1] (In Ukr.).

21. «Ukrai'ns'ka mova». *Encyklopedija* [= “Ukrainian language”. *Encyclopedia*], 3-je vyd. zi zminamy i dopovnene, redkol.: V. M. Rusanivs'kyj, O. O. Taranenko (spivgolovy), M. P. Zjabljuk ta inshi (Kyiv, Vydavnytstvo «Ukrai'ns'ka encyklopedija» im. M. P. Bazhana, 2007), 856 (In Ukr.).

© Fedzhora S. Z. [Fedzhora S. Z.], sofia.fedzhora@gmail.com

Occasionalism as a Mean for Creating Comic Effect in Ukrainian Humorous and Satirical Poetry of the 1950s–1980s (a Case Study of Valentyn Lagoda's Literary Works) [Okazionalizm jak zasib tvorennja komichnogo v ukrai'ns'kij gumorstychnij i satyrychnij poezii' 50–80-h rokiv XX stolittja (na materiali tvorchoosti Valentyna Lagody)] (in Ukrainian)